МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ ДЛЯ ДІТЕЙ

Дивовижні фантастичні світи **Міхаеля Енде**

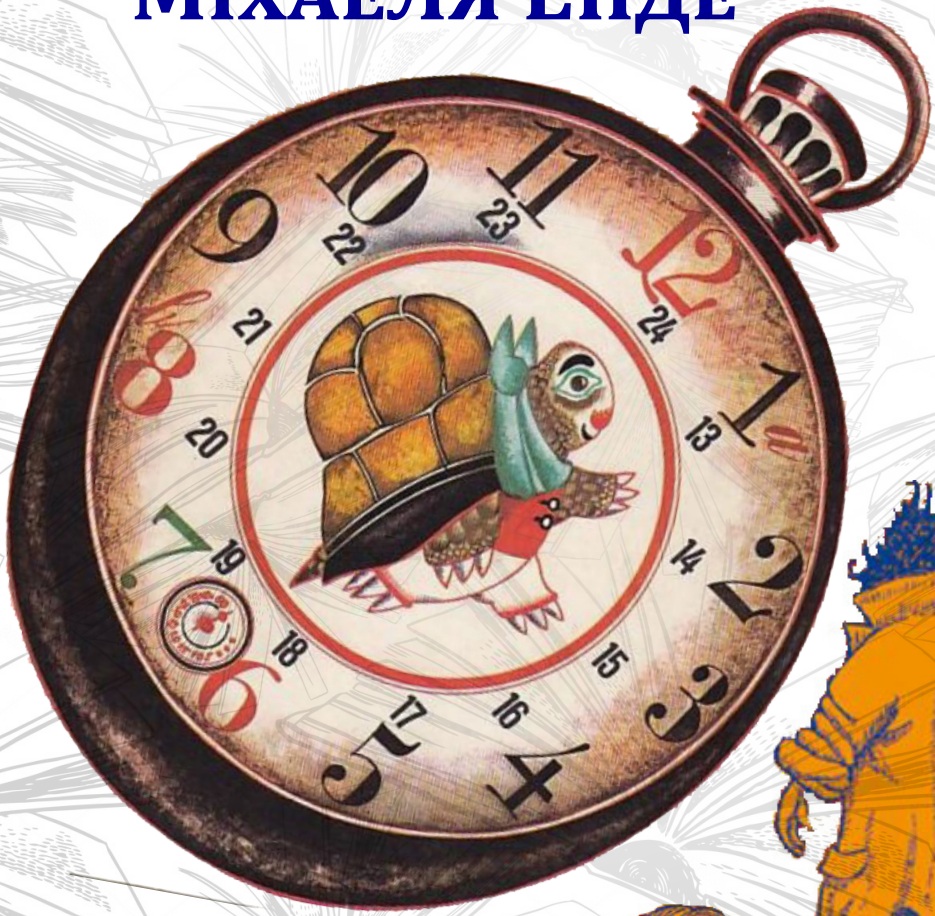

Київ — 2019

Міністерство культури України
Національна бібліотека України для дітей

ДИВОВИЖНІ ФАНТАСТИЧНІ СВІТИ МІХАЕЛЯ ЕНДЕ

(інформаційний бібліографічний список для організаторів дитячого читання до 90-річчя від дня народження німецького дитячого письменника)

Київ – 2019

УДК 016:8
Д 44 А

Відповідальна за випуск А.І. Гордієнко.
Укладач Л.М. Ільченко.
Літературний редактор В.В. Зеленська.

Дивовижні фантастичні світи Міхаеля Енде : (інформ. бібліогр. список для організаторів дит. читання до 90-річчя від дня народж. нім. дит. письменника) / Нац. б-ка України для дітей ; уклад. Л. М. Ільченко. — Київ, 2019. — 40 с.

Видання включає біографічну довідку про Міхаеля Енде, перелік його творів у бібліотеці, список літератури та ресурсів мережі Інтернет про життєвий і творчий шлях письменника, кросворд та літературні ігри за повістю-казкою «Джим Ґудзик і машиніст Лукас», географічні загадки та вікторину.

© Національна бібліотека України для дітей

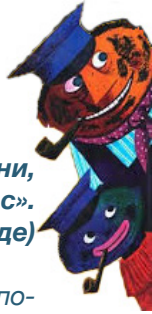

«Я пишу свої історії для дитини, яка живе в мені і в кожному із нас». (М. Енде)

Міхаель Андреас Гельмут Енде — німецький дитячий письменник повоєнного часу, один із яскравих митців, твори якого за життя стали своєрідною сучасною класикою. Вчені називали його «останнім німецьким письменником-романтиком», а критики докоряли за втечу від реальної дійсності. Його творчий доробок сягає 30 творів, які займають вагоме місце у світовій літературі, перекладені понад 40 мовами світу, видаються великими накладами. Творчість письменника є поліжанровою, охоплює літературні драматичні казки, п'єси та дитячі музичні платівки, сюрреалістичні розповіді, численні вірші, сценарії, навіть запис своєї пісні у власному виконанні, ілюстрування власного дитячого твору. Незважаючи на тематичне та жанрове розмаїття, всі твори об'єднані творчою концепцією письменника, яка склалася, з одного боку, під впливом творчості батька, з іншого, є результатом впливу на його світогляд різноманітних філософських напрямів.

Майбутній письменник народився 12 листопада 1929 року у Баварії в мальовничому курортному містечку Гарміш-Партенкірхен у родині художника-сюрреаліста, скульптора Едгара Карла Енде та фізіотерапевта Луїзи Енде. На той час сім'я бідувала та вимушена була у 1931 році перебратися до мистецького центру Оберменциґ міста Мюнхена з надією на краще майбутнє родини. Для маленького Міхаеля перебування на новому місці стало чудовим поштовхом для пізнання світу. Письменник згадував ці найщасливіші дитячі роки: час, коли слухав сусіда Фанті — художника, вигадника та неймовірного оповідача «диких фантастичних історій»; одне із родинних помешкань без вікон на 4 поверсі на вул. Каульбахштрассе, 90, зі скляною стелею, через яку вночі можна було бачити зірки; віллу Флосманів та фрау Бухнер, яка надала притулок на всю зиму родині циркових артистів, які вчили усіх сусідських дітей акробатичним трюкам, жонглюванню, мистецтву гриму та фокусам. Ці дитячі

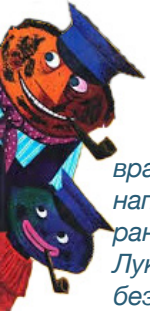

враження знайшли своє художнє втілення у літературній творчості Енде, наприклад, п'єса для лялькового театру про артистів цирку «Конферансьєва казка» («Das Gauklermärchen», 1976); «Джим Ґудзик і машиніст Лукас», (1960). Художнє середовище, в якому він перебував змалечку, без сумніву вплинуло на формування його естетичних смаків. Наступний вимушений переїзд родини у вересні 1935 року до іншого району Швабинга міста Мюнхена розширив мистецьке коло Міхаеля. Їхніми сусідами стали художники, скульптори, письменники, серед яких були Франц Марк, Бертольд Брехт, Пауль Клеє та інші.

Труднощі у житті хлопчика почалися разом із навчанням у початковій школі у 1936 році. Відчуваючи відразу до школи, занять, учителів із деспотичними методами виховання, постійний страх за родину, Міхаель знайшов порятунок і затишок від самотності у спілкуванні з друзями — сином крамаря Віллі та сином лікаря Пітером Хорном. Саме вони стануть прообразами літературних героїв майбутнього письменника: Віллі — прообразом Бастіана, героя «Нескінченної історії» (1979), а пригоди Пітера у селянському маєтку Розенхеймерів, де вони часто проводили канікули, будуть творчо опрацьовані ним у творі «Ґоґґолорі» (1984).

З 1940 року Енде навчався у гуманітарній гімназії імені Максиміліана в Мюнхені, але проблеми у навчанні хлопчика продовжилися — його залишили на другий рік. У 1943 році Едгара Енде — батька письменника — забирають у армію. На той час Німеччина почала зазнавати військових поразок на східних фронтах, часто німецькі міста потерпали від повітряних бомбардувань. Тому учнів вимушено евакуювали, а Міхаеля разом із дітьми відправили в сільську місцевість, щоб врятувати від голоду та небезпеки. Там він ближче познайомився та подружився зі своїм однокласником, відмінником, сином книготорговця, Матіасом, який захоплювався читанням Шиллера, Новаліса, класичною музикою, мистецтвом та театром. Під впливом нового друга майбутній письменник відкрив для себе світ нових знань, нових захоплень, став краще навчатися. Смерть, людське горе, страждання, атомне бомбардування Хіросіми та Нагасакі,

які принесла Друга світова війна, змусили його замислитися над сенсом буття, написати свій перший вірш «Молитва Апокаліпсису», просякнутий біблійними мотивами: як сталося, що найвище творіння Бога – людина – виявилася такою недосконалою, здатною підняти зброю проти іншої людини. Саме з цих дитячих та юнацьких вражень беруть початок такі життєві цінності письменника, як засудження війни, нетерпимості до інших культур та народів, утвердження взаєморозуміння, поваги до людини.

У 1945 році 15-річний юнак отримав призов у лави німецької армії, але дезертирував та долучився до організації «За свободу Баварії» — визвольного руху Баварії. Згодом повернувся до матері у Мюнхен. Наприкінці Другої світової війни прийшов з американського полону батько.

У 1947-1948 рр. Міхаель займався у Вальдорфській школі м. Штутґарта, де поглибив свої знання з філософії, релігії, психології. Він винайняв маленьку квартиру, почавши самостійне життя. Тут він знову зустрів свого друга-однокласника Матіаса, з яким відвідували бібліотеку, знайомилися з творами французьких екзистенціалістів, а також співали у хорі. Вони разом проводили канікули в Мюнхені та відвідували всі вистави, на які тільки могли дістати квитки. Тут Енде зробив свої перші спроби акторської майстерності, виступаючи з друзями в Американському будинку міста Штутґарт. Він брав участь у деяких театральних постановках: головна роль в одноактній комедії «Ведмідь» А. Чехова, грав у німецькій прем'єрі «Орфея» Ж. Кокто. Крім того, Енде вивчав твори представників експресіонізму Теодора Дойблера, Івана Голля, Ельзи Ласкер-Шюлер, Альфреда Момберта, але його справжньою любов'ю були поезії Райнера Марії Рільке, Стефана Ґеорга та Ґеорга Тракля. Міхаель писав вірші, один із яких вперше був надрукований під назвою «Sonett Der Gaukler» у регіональній німецькій газеті «Еслінґер Цайтунґ» завдяки близькому другові П. Боккаріусу. Отже, Вальдорфська школа була лише однією з багатьох сходинок у житті Міхаеля Енде в пошуках прийнятної для себе філософської думки. Хоча протягом свого життя письменник був захоплений філософськими теоріями, орієнтованими на містичні ідеї, шукав істину в працях мудреців та містиків. Але жодна з філософських систем, які він вивчав, не давала задовільного пояснення щодо значення та мети мистецтва, не надавала пояснень, чим має бути мистецтво.

У 1949 році письменник вступив до Академії прикладних мистецтв імені Отто Фалькенберга в Мюнхені, вивчав акторську майстерність та режисуру. На той час він уже писав п'єси, ставив їх на сцені. Під час навчання грав невеликі ролі в камерному театрі Мюнхена, одна з яких була постановка «Матінка Кураж та її діти» за п'єсою Б. Брехта. У вільний

час відвідував театр, продовжував літературну діяльність. У 1951 році він отримав диплом сценічного актора та місце в театрі Шлезвіг-Гольштейн у Рендсбурзі. До 1953 року він працював у різних театрах, писав п'єси. Але розчарувався в акторській діяльності та залишив сцену, щоб цілковито присвятити себе літературі.

Портрет М. Енде (Е. Енде, 1951 р.)

Напередодні нового 1952 року, під час вечірки з друзями, письменник познайомився зі своєю майбутньою дружиною актрисою Інгеборгою Хоффман. Того вечора вони почали розмову про мистецтво та життя, яке тривало 33 роки та закінчилося лише передчасною смертю дружини у 1985 році. Вони одружилися у 1964 році в Римі. Вілла, в якій вони взяли шлюб, стала місцем їхнього постійного проживання протягом 15 років.

У 1953 році у майбутнього письменника складаються дуже напружені стосунки з батьком. Причиною цього було розлучення батьків та неоднозначна реакція матері на цю подію (спроба самогубства). Пізніше після смерті батька М. Енде зрозуміє його, а доказом їхнього примирення стане присвята Едгару Енде циклу оповідань «Дзеркало в дзеркалі» (1984) — колекції історій, які об'єднані у сюрреалістичну фантастичну неймовірну картину, де письменник розмістив 18 літографій свого батька, німецького художника-сюрреаліста. У цій книзі також можна знайти розповідь про те, як батько-художник малював його портрет у 1951 році.

З 1954 року митець працював кінокритиком на баварському радіо, писав скетчі, сценарії, репортажі-враження. За дорученням керівництва у 1956 році Енде разом з оператором мандрував Південною Італією, готуючи репортаж про країну. У Палермо з ним стався цікавий випадок, який справив на нього глибоке враження. Опинившись ввечері на міській площі біля королівського палацу, де сиділи традиційні італійські оповідачі історій, Міхаель звернув увагу на одного з них, що розповідав дуже знайому історію, переказ одного із романів Олександра Дюма. Цю книгу оповідач успадкував від свого діда. Тоді Енде сказав собі: «Це мета, яку треба досягти: щоб через сто років після твоєї смерті на вулицях Палермо твої історії звучали з вуст оповідачів».

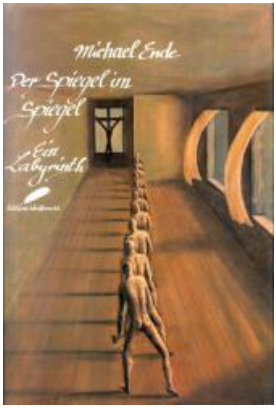

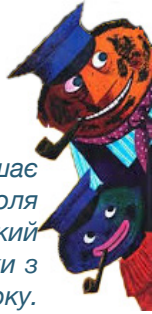

Лише в 1957 році М. Енде знаходить своє покликання. Він залишає драматургію та журналістику, стає письменником у жанрі фентезі. Доля подарувала зустріч із однокласником, художником-ілюстратором, який і запропонував йому написати декілька сторінок для дитячої книжки з картинками. Але автор написав 500-сторінковий роман протягом року. Так виникли історії про Джима Ґудзика. Протягом декількох років він надсилав рукопис 10 різним видавцям. Кожен із них відповів: «Непридатний для нашого видавництва» або «Занадто довгий для дітей». Енде навіть написав відомому німецькому письменникові Еріху Кестнеру, але не отримав відповіді та почав втрачати надію на публікацію твору. Врешті-решт знайшовся видавець, якому сподобалась ця історія. Єдиною умовою опублікування рукопису було видання двох окремих книг. Таким чином, 1960 року у видавництві «Тінеман» вийшла друком його перша книга для дітей «Джим Ґудзик і машиніст Лукас», яка зразу ж сподобалася читачам, стала класикою дитячої літератури, а авторові принесла довгоочікуваний успіх, адже саме з неї почалася всесвітня слава письменника. Твір відразу був відзначений Літературною премією міста Берліна для юного покоління (1960) та Німецькою премією з дитячої та юнацької літератури як краща дитяча книжка (1961). В подальшому автор висловив особливе ставлення до свого першого твору: «Є щось таке як перша любов. Вона завжди є якимось особливим переживанням. Можливо, пізніше маємо важливіші, або більш доленосні любові, але перша любов таїть якесь чудо, що більше не повториться.

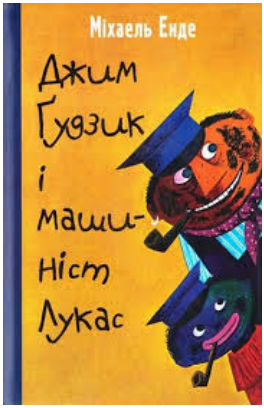

Ось так у мене з «Джимом Ґудзиком». Це була моя перша книга та мій перший успіх. Я тоді писав цю історію, не маючи певної мети. Я нічого собі тим не обіцяв, я писав книжку просто для себе» (інтерв'ю, «Zeitmagazin», листопад 1994 р.). Друга книга про Джима Ґудзика вийшла у 1962 році під назвою «Джим Ґудзик та чортова дюжина». Видання двох дитячих книжок супроводжувалося чорно-білими ілюстраціями художника Ф. Триппа, які на сьогодні вважаються класичними ілюстраціями до твору письменника. Особливість художньої манери німецького ілюстратора полягала в тому, що він міг чорними лініями, штрихами змалювати весь

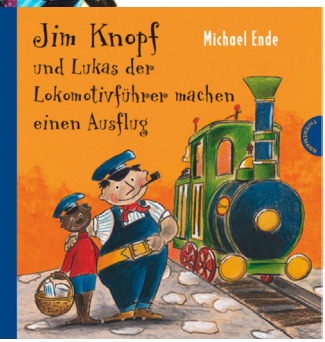

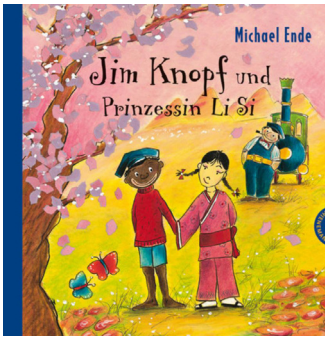

пейзаж, відобразити найдрібнішу деталь. М. Енде вважав такі малюнки найвдалішим відтворенням світу історій про Джима Ґудзика. На думку автора книги, ілюстрації відіграють дуже важливу роль у сприйнятті твору. Саме тому він дозволив перемежовувати текст із ілюстраціями. Ці два твори були перекладені 19 мовами світу, а у 1961-1966 роках за ними були створені радіоспектаклі.

У пригодницькій повісті-казці «Джим Ґудзик і машиніст Лукас» змальовані цікаві фантастичні країни з не менш цікавими мешканцями. Незвичайні пригоди Лукаса і Джима розпочалися після пропозиції машиністові позбутися паротяга, щоб на маленькому острові Недогадія з'явилося місце, де зміг би жити новий житель Ґудзик. А оскільки друзі більш за все на світі цінували взаємні стосунки, вирішили втрьох (Лукас, Джим та паротяжка Емма) залишити Недогадію. Загалом дія повісті зосереджена навколо двох головних героїв, які наділені кмітливістю, хоробрістю, шляхетністю. Висвітлюючи їхні морські та сухопутні мандри, письменник широко використовує пригодницькі казкові фантастичні елементи. Він розповідає про морські пригоди, мешканців моря, зустрічі із казковими країнами, їхніми жителями та кулінарними уподобаннями, про підземне царство, плавучі острови, драконів тощо. Навіть після досягнення своєї мети, тобто повернення принцеси додому, фантастичні пригоди героїв не закінчуються. Їх очікує незвичайне перевтілення полонянки драконихи пані Кутняк, яка відкриває мандрівникам таємниці та надає добрі поради, – перенесення плавучого острова у рідний край, де зможуть у майбутньому щасливо жити заручені Джим Ґудзик і принцеса Лі Ши. Не забуває автор і про здійснення найзаповітнішого бажання Ґудзика, який отримає у подарунок від Лукаса маленький паротяг. У творі тісно переплітається дійсне і надприродне. Тут діють як фантастичні, так і реальні персонажі зі своїми звичаями і традиціями. Зображуваний світ подається крізь призму комічного. Письменник іронізує над системою виховання і нав-

чання, яка панує у школі (епізод «Урок» із пані Кутняк), над системою суспільних відносин, коли принижуються людська гідність і честь (епізоди «Зустріч мандрівників із головним міністром імператорської канцелярії», «Драконове місто»), над бюрократичною системою управління державою (епізод «Країна Мандала») та іншими негараздами, які мають місце у реальному житті. Повість містить особливий філософський шарм, завдяки чому вона цікава як для дітей, так і для дорослих. А головні проблеми, порушені у творі, актуальні донині: проблема самотності, подолання страху перед невідомим, дружба між людьми різних національностей. Книга відповідає на такі питання: чи потрібно дитині вчитися, чи мужність і хоробрість важливіші за навчання? За словами французького письменника А. Франса «подорожі вчать більше, ніж будь-що. Іноді один день, проведений в інших місцях, дає більше, ніж десять років життя вдома». Отже, ця фантастично реальна мандрівка героїв повісті збагачує не лише новими емоціями та враженнями, але й надає дітям певні знання та досвід. Наступна книжка «Джим Ґудзик та чортова дюжина» продовжує подорожі відомих героїв Джима та Лукаса, розповідає про винахід «перпетомобіля», перемогу над бандою піратів, тайну походження Джима. Саме ці дві повісті були найбільше відомі в Німеччині. Сьогодні важко уявити собі дитячу кімнату в Німеччині та, мабуть, і в усій Західній Європі без іграшок-персонажів цієї всесвітньо визнаної книги письменника. Від їхніх пригод у захваті вже не одне покоління дітей у всьому світі, а їхня дружба, відданість та самопожертва заради іншого слугують прикладом для сучасних дитячих стосунків.

Так розпочалась кар'єра професійного письменника Міхаеля Енде. Він не зупинився на досягнутому і надалі плідно працював, майже щороку виходили його ілюстровані книжки для дітей різної вікової категорії. Він створив багато дитячих ілюстрованих книжок-картинок із різноманітними захоплюючими історіями, казками, байками та пригодами. У його книжках живуть цікаві герої, наприклад, мудра імперія слонів, вперта та наполеглива черепаха Транквілла Трампелтрі, корисний пожиратель снів, чарівний плюшевий ведмедик, маленька ганчіркова лялька, чомучка Віллі, метелик, хоробра маленька пташка Карлхен Кламмерзех, голий носоріг Норберт Накендик та інші.

Справжній письменницький успіх приносять йому наступні всесвітньо відомі книги для дітей: «Момо» (1972), «Нескінченна історія» (1979), «Диявольськигеніальноалкогольний пунш бажань» (1989), які згодом були екранізовані та перекладені багатьма мовами народів світу.

Так у 1972 році була написана, а у наступному році опублікована повість-казка «Момо», повна назва якої «Момо, або Дивна історія про зло-

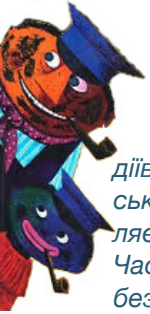

діїв часу і дитину, що повертала викрадений час людям». Ця філософська казка розповідає про дівчинку-сироту Момо 11-12 років, яка з'являється в місті у чоловічому піджаку з підкачаними рукавами, з квіткою Часу та черепахою Кассіопеєю. Цій дівчинці вдалося стати сильною, безстрашною і це надало змогу врятувати ошуканих друзів від нашестя сірих панів – маленьких чоловічків у костюмах кольору павутини, агентів Ощадкаси часу, які вмовляли людей економити час та відкривали поточні рахунки часу в їхніх банках. «Є на світі велика й водночас буденна таємниця… Ця таємниця – час… Бо час – це життя. А життя мешкає у серці. І саме цього ніхто не знав краще, як сірі пани… Щоправда, розуміли вони його на свій лад, так, як, наприклад, п'явка розуміє ціну крові, і на свій лад порядкували ним. У них свої плани щодо людського часу. То були далекосяжні й ретельно розроблені плани. Непомітно утвердилися вони в житті великого міста і його жителів. І потихеньку, не привертаючи уваги, просувалися щодень далі, захоплюючи людські володіння». Жителі великого міста «захворіли» страшною хворобою – вони перестали проявляти будь-які емоції (радощі, горе, гнів тощо), ставилися до всього байдуже, займалися лише накопиченням часу, а їхні діти перестали радіти, мріяти, придумувати ігри та історії. Тепер вони гралися лише в ті ігри, які могли бути корисні для майбутньої кар'єри. Місто врятувала Момо від нашестя сірих панів та від його знелюднення. Тільки її душевна чуйність, вміння слухати, прислухатися та вдивлятися в навколишній світ допомогли врятувати людей від трагедії: «Вона вміла слухати так, що й нерозумним людям раптом набігали добрі думки. І не тому, що вона їм щось казала або питала щось таке, що їх на ті думки наводило, ні, вона просто мовчки слухала — слухала якнайпильніше і якнайщиріше, з найбільшою увагою і співчуттям».

В даній повісті критерії корисності стають головним чинником у визначенні цінності людей, речей, явищ, також свідчать про орієнтацію на матеріальне. Письменник відзначав: «В останні десятиліття Німеччина потрапила під надлишковий американський вплив, а це має негативні наслідки: німці втрачають свою національну душу». У німецькій літературі не лише він порушив питання загальної комерціалізації, надлишкового прагматизму у суспільстві. Крадіжка часу у жителів міста схожа з іншими творами німецьких письменників, а саме: крадіжка сміху у творі «Тім Талер, або Проданий сміх» Дж. Крюса та крадіжка серця у «Холодному серці» В. Гауфа. Отже, твір «Момо» є пересторогою для людства: що може статися з ним, якщо в гонитві за економією часу забувати про речі, варті нашого часу. Вагоме місце у творі займають світоглядні та

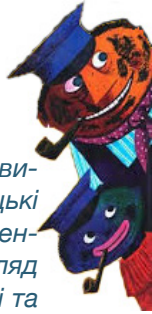

філософські питання, головні з яких не тільки проблема часу, але й вибір людиною життєвої позиції, розуміння мети власного життя. Німецькі дослідники класифікують її як «реалістичну фантастику». У ній письменник прагне за допомогою фантастичних образів подати власний погляд на конфлікт індивіда з суспільством, а також зіставити різні життєві та світоглядні позиції. Важливо, що він не обмежується лише соціальною проблематикою. Повість була перекладена 30 мовами світу та відзначена у 1974 році Німецькою премією з дитячої та юнацької літератури. «Момо» вийшла українською мовою у видавництві «Веселка» ще далекого 1985 року у перекладі з німецької Євгенії Горевої, а чудові графічні малюнки належать Лідії Голембовській.

Мистецтво та література завжди були пріоритетними у дитячому та юнацькому віці письменника, а музика відігравала значно меншу роль у його житті. Але Міхаель ще підлітком самостійно навчився грати на гітарі. Згодом він писав музику до деяких своїх текстів, часто виконував свої пісні друзям, супроводжуючи грою на гітарі. З плином часу митець значно більше цікавився ідеєю літературно-музичної співпраці. Таким чином почалась сумісна праця з композитором Марком Лотаром, який написав лібрето «Момо і злочинці часу» за його сценарієм (1975). Наступного 1976 року на прохання письменника композитор Х. Посейгу написав музичні партитури до деяких із його балад та пісень. З 1978 року Міхаель Енде активно співпрацював із композитором Вальфредом Гіллером, разом вони написали кілька музичних п'єс для дітей.

Співпрацюючи з композиторами, він не полишав писати. Ідея наступного найбільш відомого світові твору письменника виникла в розмові із видавцем, який запропонував йому написати ще одну книгу. Енде погодився. Так з'явився фентезійний роман «Нескінченна історія». Книга вийшла у світ 1 вересня 1979 року до 50-річчя письменника. Прообразом головного героя, 11-річного хлопчика з неповної сім'ї на ім'я Бастіан (Бастіян) Бальтазар Букс, став схожий на нього друг дитинства Віллі, який був великим фантазером. Набагато цікавіше читати великі та захоплюючі книги, можливо, нескінченні. «А Бастіян обожнював цікаві книжки, від

яких неможливо відірватися, книжки веселі, над якими можна було помріяти, книжки, в яких вигадані постаті переживали неймовірні пригоди і де можна було уявити собі все, що завгодно. Бо власне це він умів (і, можливо, це було єдине, що він по-справжньому вмів) — уявляти собі щось так виразно і яскраво, що починав оте «щось» майже чути і бачити. Розповідаючи самому собі історії, він іноді забував про все на світі, а коли його історія добігала кінця, то прокидався з неї, наче зі сну». Отже, цей роман письменника асоціативно пов'язаний із його шкільними роками. Твір має дві сюжетні лінії: одна розгортається у реальності, де хлопчик Бастіан читає книгу «Нескінченна історія», друга — в світі книги, описуючи пригоди юного героя Атрея. Це книга про книгу, яка так полонить увагу звичайного хлопчика, що він потрапляє в іншу реальність, у чарівну країну Фантазію, щоб вплинути на хід подій і врятувати Дитинну Царівну. Важливу роль у творі письменник відводить дітям, адже саме вони — це остання надія людства зберегти таємничість і неповторність світу. Героями, що рятують Фантазію від загибелі, стають саме діти — хлопчики Атрей та Бастіан. А світом Фантазії править не дорослий, а дівчинка — Дитинна Царівна. Важливими у творі є роздуми про фантазію та реальність у житті людини.

Зовні «Нескінченна історія» схожа на казку, але вона позбавлена визначеності подій, що притаманне казці. Станіслав Лем писав, що коли казку позбавляють такої визначеності, то вона перетворюється на фентезі. І казка, і фентезі містять вигадку, але фентезі, на відміну від казки, підпорядкована законам логіки. Отже, попри наявну звичність, світи Міхаеля Енде відрізняються від казкових просторів жанру фентезі. У письменника вони створені з химерних та зрозумілих дітям алегорій, які за своєю простодушною повчальністю відтворюють середньовічні притчі. Хоча його герої творів борються з драконами, злими чаклунами, але перемога внутрішнього ворога їм дається набагато складніше. Ось і незграба та посміховисько Бастіан, у якого зовсім не було друзів, потрапляє у чарівну країну. Він змушений стати спритним, сильним та гарним, хоча за все це платить душевною чуйністю та скромністю. Після повернення із чарівного королівства він розуміє істинні людські чесноти та вади.

Книга перекладена понад 36 мовами світу, отримала багато літературних нагород, а загальний наклад видання твору в усьому світі досяг майже 10 мільйонів примірників. Спочатку у 1983 році роман було перекладено англійською мовою та видано у Великобританії, а згодом — іншими мовами. Також роман видавався на платівках та касетах. Популярність книги засвідчена тим фактом, що на честь 37-річчя книги 1 вересня 2016 року у багатьох країнах світу на головній сторінці Google з'явилася

присвята цій книзі — святковий дудл, створений за мотивами твору з використанням кадрів із найвідомішої екранізації. Ще один цікавий факт популярності «Нескінченної історії» М. Енде — 26 позиція у незвичайному хіт-параді-шоу «Улюблені книги німців», що відбувся напередодні Франкфуртського книжкового ярмарку (01.10.2004 р.) на німецькому громадському телебаченні ZDF. За мотивами цієї книги неодноразово знімалися однойменні фільми. Найбільш широку популярність твір здобув після екранізації у 1984 році режисером В. Петерсеном та компанією Warner Brothers. Але сам письменник був незадоволений такою версією фільму та зажадав прибрати своє ім'я з його титрів. І не дивно, бо сценарій фільму використовував тільки першу частину твору та завершився тим, що Бастіан тріумфально врятував Фантазію, а це значно збіднило та спотворило написану автором історію. «Нескінченна історія 2» — продовження попереднього фільму, знятого за другою частиною повісті. Німецько-американська екранізація фільму вийшла в прокат у жовтні 1990 року. Через 4 роки побачив світ фільм «Нескінченна історія 3», знятий за самостійним сценарієм, пов'язаним із книгою тільки аналогічними іменами. Крім того, за сюжетом твору створили мультсеріал у 1995-1996 рр., що складається із 26 епізодів, та була написана однойменна опера німецьким композитором Зігфридом Матусом у 2004 році.

1984 рік ознаменований виходом нової книги «Ґоґґолорі» («Der Goggolori»). За її сюжетом у наступному році У. Хіллер створив успішну оперу, яку критики назвали кращою національною оперою після Другої світової війни. А у березні цього ж року у житті письменника сталася трагічна подія – померла його дружина, порадниця в особистому житті та літературній діяльності. Шокований тим, що сталося, він продав італійську віллу та повернувся у Мюнхен.

Період з 1977-1980 роки відзначається активною співпрацею з Маріко Сато, перекладачкою з японської мови. Разом вони переклали німецькою майже 10 казок японського прозаїка та поета Кендзі Міядзави, а у 1977, 1986, 1989, 1992 роках разом відвідували Японію. У 1986 році за запрошенням японської Національної секції IBBY (Міжнародної премії імені Г.К. Андерсена) письменник прочитав лекцію на тему «Вічна подоба дитини» – перше детальне пояснення свого художнього бачення. Він захоплювався Японією з дитинства, обожнював японські легенди, історії про привидів, його цікавили чайна церемонія, інші традиції як сучасної, так і Стародавньої Японії.

З 1987 року Маріко Сато та Міхаель Енде живуть разом у Мюнхені, де облаштовують своє помешкання у японському стилі. Наступний 1988 рік став тяжким для письменника — він опинився на межі банкрутства та тюремного ув'язнення за борги свого багаторічного літературного агента, який у своїх цілях використовував ім'я письменника. Картини його батька, меблі були описані, але втрутилося видавництво «Тінеман» та допомогло письменникові у вирішенні цього питання.

У 1989 році Маріка Сато та Міхаель Енде після 15-річного знайомства одружилися. Цього ж року виходить у світ його авторська казка «Диявольськигеніальноалкогольний пунш бажань» як спосіб привернути увагу до спасіння Землі від екологічної катастрофи. Ще одна цікава історія новорічної ночі, коли навколо відбуваються неймовірні події і справжні дива... Злодій Вельзевул Домовикус та його жадібна тітка Тиранія стають перед правосуддям за невиконані умови договору до Нового року, тобто не скоєну необхідну кількість підлостей і мерзенностей. Але є рятівний засіб — пунш бажань, який усе може виправити. Звичайно, за умови правильного приготування, виголошення своїх бажань та вчасно випитого до Нового року пуншу. Але створити таке лихо із природою перешкоджають посланці Високої Ради тварин: ворон Якоб Кракель та кіт Мауріціо ді Мауро. Пізніше саме за цим твором зняли популярний мультфільм «Вуншпунш» (2000).

Свою збірку історій «В'язниця волі» письменник опублікував у 1992 році. У цьому ж році він написав оповідання «Довгий шлях до Санта-Круза», яке наступного 1993 року потрапило до короткого списку Німецької премії з дитячої та юнацької літератури та отримало Премію імені Курда Ласвіца – щорічну премію німецькомовної наукової фантастики.

Останній раз письменник здійснив тритижневу поїздку в Японію восени 1992 року, де разом з японськими видавцями відзначили мільйонний продаж повісті «Момо». Популярність творів письменника в Японії була величезною: до 1993 року було продано понад 2 мільйони примірників повісті «Момо» та роману «Нескінченна історія».

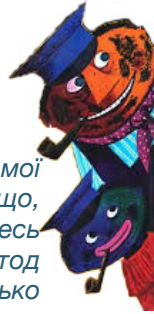

Сам М. Енде так описував свій творчий процес над книгами: «Всі мої книги з'являються на світ по-різному. Джима Ґудзика я писав так що, склавши перше речення, не знав, яке буде наступне, і я сам був весь час у напрузі, спостерігаючи за дією, як би з боку... Мій творчий метод – рідкісний для письменника. Напевно, причина в тому, що мій батько був художником-сюрреалістом. Я працюю скоріше не як письменник, а як художник, який часто починає малювати з найяскравішого кута, поступово домальовуючи інше. У мене, звичайно, є внутрішня ідея, але вона постійно змінюється протягом роботи. Так, перше речення, з якого починається «Нескінченна історія», — зараз в 12 главі... Спочатку я завжди пишу від руки. Мої рукописи рясніють виправленнями, переносами шматків тексту з одного місця в інше, скороченнями. Я не можу пригадати, чи була у мене хоч одна сторінка, яку я не коригував би. Потім я все передруковую, дивлюся, як це читається і знаходжу нові недоліки... Я пишу дуже повільно, іноді сиджу чверть години над одним реченням, обдумуючи його. Насолоджуюся ним, щоб його можна було крутити і розглядати, як картину. Але для мене це не тільки картина, але і мелодія. Мені важливо не тільки, як це виглядає, але і як звучить».

Восени 1994 року Міхаель Енде відсвяткував свій 65 день народження в оточенні друзів, хоча привітання приходили від шанувальників зі всього світу. Почав роботу над новим проектом на замовлення Баварського державного театру — незавершеного лібрето «Мамонелла, або Джин в пляшці» («Mamonella oder der Geist in der Flasche»). Також написав перші три глави дитячого пригодницького твору «Родріго Раубейн та його зброєносець Карапуз» — казку для дітей про заповітні мрії та пригоди маленького хлопчика, який хоче стати справжнім рицарем-розбійником. Він не встиг завершити цю книгу. Лише через 25 років її дописав Віланд Фрейнд, а опублікувало видавництво «Тінеман» у січні 2019 року. Німецька щоденна газета «Гамбургер Абендблатт» писала: «Віланд Фрейнд створив фантастичну дитячу книгу з трьох глав, залишених відомим автором дитячих книг Міхаелем Енде, після його смерті в 1995 році, і це набагато більше, ніж просто поезія».

У цей час письменник тяжко захворів. Майже рік із червня 1994 по січень 1995 року він лікувався в Мюнхені, але онкологічна хвороба не відступала. 28 серпня 1995 року письменника не стало у лікарні поблизу м. Штутґардт. Його поховали у Мюнхені, за заповітом на похороні грали музику Моцарта та Ґлюка, а хор Державного театру виконав заключний акт опери «Ґоґґолорі». Як і його батько, Міхаель Енде не сумнівався у тому, що за межами нашого світу існує один або, можливо, кілька альтернативних світів, невідомих нашим почуттям, але настільки ж реальних, як цей світ або, можливо, й більше. На могилі письменника стоїть бронзова скульптура відкритої книги, з якої з'являються різні уявні істоти.

У листопаді 1995 року в Державному театрі Мюнхена відбулася меморіальна служба на честь Міхаеля Енде. Серед учасників церемонії були А. Брандаурді, А. Евердінг, Х. Фрідріх, Х. Халлубер, В. Хіллер, Г. Росендорфер та багато інших друзів, письменників, художників, музикантів, акторів, з якими він співпрацював протягом свого життя. У 1996 році гуманітарну гімназію імені Максиміліана в Мюнхені перейменували на «Гімназію ім. Міхаеля Енде».

З червня по вересень 1997 року проходила ретроспективна виставка «Міхаель Енде і його світоглядний світ» у Будинку літератури в Мюнхені. Того ж року у Міжнародній молодіжній бібліотеці Мюнхена був заснований музей Міхаеля Енде, де зберігається колекція творів письменника, малюнки, листи та фотографії, ілюстрації автора до своїх книжок, а також ціла низка особистих речей та приватна бібліотека письменника. Плідна літературна та мистецька праця письменника, його життєвий шлях представлені на офіційному сайті автора — http://www.michaelende.de. Його життя та літературну діяльність досліджували П. Боккаріус та біограф Ш. Рот.

У різних містах Німеччини відзначатимуть 90-річчя Міхаеля Енде з травня 2019 по квітень 2020 років. Відбуватимуться прем'єри дитячих вистав, кінофільмів, радіовистав за його творами, у рідному місті письменника в рамках культурного фестивалю «Замма» пройде день М. Енде, відбудуться читання повісті «Момо». Також працюватимуть виставки картин за романом «Нескінченна історія» в унікальному літературному центрі для дітей та молоді «Лесарт» (м. Берлін). Діти побачать відомих гостей — біографа Ш. Рот («Увесь світ — велика історія, і ми в неї граємо»), письменника Віланда Фрейнда, який дописав останній незавершений рукопис М. Енде («Родриго Раубейн та його зброєносець Карапуз»). Закінчуватимуть ювілейне святкування письменника світовою прем'єрою за дитячим твором «Родріго Раубейн» у Музичному театрі для дітей «Атце» (м. Берлін) у квітні 2020 року.

Творчість Міхаеля Енде сприяла оновленню літератури для дітей, її активному розвитку за європейськими законами мистецтва і культури загалом. Він змінив повоєнну німецьку літературу для дітей, актуалізувавши фантастичне у текстах, показав, що уява важлива для дитини, оскільки допомагає вирішити реальні проблеми, пов'язані зі становленням особистості, соціалізацією, вмінням обстоювати свої переконання. Традицію фантастичної літератури для дітей, розвинуту письменником, продовжують Корнелія Функе та інші німецькі письменники сучасності. Жодна з його книжок не пройшла непоміченою – вони читалися, видавалися великими тиражами та отримували престижні міжнародні та національні премії. Загалом автор отримав 41 нагороду за свою творчу діяльність.

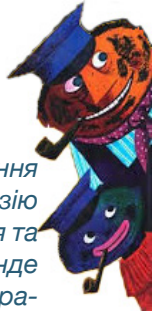

Пошуки Енде чарівного слова знайшли особливе відображення у його літературній справі. Через романи, оповідання, п'єси, поезію письменник прагнув направити своїх читачів на нові способи бачення та переживання світу. Великий оптиміст, казкар, фантазер Міхаель Енде створив свій особливий, незвичайний світ, сповнений дивовижних країн, незвичних героїв, цікавих та небезпечних пригод. І називається цей світ – Казкова Фантазія. Як написала німецька преса у одному з некрологів: «Міхаель Енде — один із небагатьох письменників, кому, мабуть, із легкістю вдалося стерти межу між дитячою літературою та літературою для дорослих».

НАГОРОДИ, ПРЕМІЇ

1960 – Літературна премія міста Берліна для юного покоління за повість «Джим Ґудзик та машиніст Лукас».

1961 – Німецька премія з дитячої та юнацької літератури за повість «Джим Ґудзик та машиніст Лукас».

1961 – Почесний список Премії імені Г.К. Андерсена за повість «Джим Ґудзик та машиніст Лукас».

1962 – Короткий список Німецької премії з дитячої та юнацької літератури за повість «Джим Ґудзик та чортова дюжина».

1967 – Німецька літературна премія Хьюго Якобі.

1974 – Німецька премія з дитячої та юнацької літератури за повість «Момо».

1974 – Почесний список Європейської премії з юнацької літератури за повість «Момо».

1976 – Премія Накаморі (Японія).

1979 – Грамота Букстехудера за роман «Нескінченна історія».

1980 – Премія книголюбів німецької громадської телекомпанії ZDF.

1980 – Премія Вільгельма Гауфа за вклад у підтримку літератури для дітей та юнацтва за роман «Нескінченна історія».

1980 – Гран-прі Німецької академії дитячої та юнацької літератури, що підтримується м. Волкач (Баварія, Німеччина) за літературну творчість.

1980 – Короткий список Німецької премії з дитячої та юнацької літератури за роман «Нескінченна історія».

1981 – Міжнародна літературна премія імені Януша Корчака за роман «Нескінченна історія».

1981 – Європейська премія з юнацької літератури за роман «Нескінченна історія».

1983 – Міжнародна премія імені Лоренцо Медічі за літературну творчість.

1983 – Нідерландська літературна премія «Срібний стилос» за роман «Нескінченна історія».

1983 – Дитяча книга року іспанського Міністерства культури за роман «Нескінченна історія».

1985 – Щорічна премія «Симпатія» (м. Рим, Італія) за вклад у соціальну сферу незалежно від галузі діяльності.

1986 – «Баварський поетичний талер міста Мюнхена» за книгу «Ґоґґолорі».

1987 – Німецька премія фантастики за літературну творчість.

1988 – Премія культури Баварського Райффайзен банку за творчість.

1988 – Короткий список книг для дітей та юнацтва німецького буклета, популяризатора дитячої та юнацької німецької літератури «Saarländischer Rundfunk» за оповідання «Театр тіней Офелії».

1989 – Орден «За заслуги перед Федеративною Республікою Німеччина» на честь 60-річчя письменника.

1989 – Цюріхська дитяча книжкова премія за книгу «Диявольськигеніальноалкогольний пунш бажань».

1989 – Спеціальна ювілейна премія Книголюбів німецької громадської телекомпанії ZDF за книгу «Диявольськигеніальноалкогольний пунш бажань».

1989 – Короткий список Католицької дитячої книжкової премії за оповідання «Театр тіней Офелії».

1989 – Короткий список літературної премії «Щуролов» за книгу «Диявольськигеніальноалкогольний пунш бажань».

1993 – Короткий список Німецької премії з дитячої та юнацької літератури за книгу «Довгий шлях до Санта-Круза».

1993 – Премія імені Курда Ласвіца (щорічної німецької премії з німецькомовної наукової фантастики) за книгу «Довгий шлях до Санта-Круза».

1996 – Німецька книжкова премія літератури для дітей та юнацтва «Bad Wildbader».

ОСНОВНІ ТВОРИ М. ЕНДЕ

Романи, повісті

1960 – «Джим Ґудзик та Лукас машиніст».
1962 – «Джим Ґудзик та чортова дюжина».
1972 – «Момо, або Дивна історія про крадіїв часу і про дитину, що повертала вкрадений час людям».
1979 – «Нескінченна історія».
1984 – «Ґоґґолорі».
1989 – «Диявольськигеніальноалкогольний пунш бажань».

Збірки

1969 – «Das Schnurpsenbuch» (збірка поезій абсурду та магічних заклинань).
1983 – «Дзеркало в дзеркалі» (збірка сюжетно пов'язаних між собою оповідань).
1984 – «Пожиратель снів» (серенади та вірші).
1992 – «В'язниця волі».
1994 – «Школа чаклунства та інші історії».

Антології

1983 – «Моя книга для читання».
1989 – «Книга для читання Міхаеля Енде».

Інші твори

1947 – «Неодмінний час», п'єса (не опублікована).
1950 – «Високий султан», п'єса (не опублікована).
1955 – «Потворні», п'єса (не опублікована).
1959 – «Півоновий ліхтар», п'єса для радіо (не опублікована історія про японські привиди).
1972 – «Транквілла Трампелтрі, або Наполеглива черепаха», ілюстрована книга.
1978 – «Маленький халамидник», ілюстрована книга.
1978 – «Лірум Ларум Віллі Варум», ілюстрована книга.
1981 – «Милий хробак і метелик, або Дивний обмін», ілюстрована книга.
1982 – «Тіньова швейна машинка», збірка поетичних творів.
1982 – «Казка Гауклера», опера, написана разом із Г. Концелманном.
1984 – «Балада Норберта Накендика, або Голий носоріг», ілюстрована книга.
1984 – «Філемон Фальтенрайх», ілюстрована книга.
1985 – «Археологія пітьми», книга про життя та творчість Едгара Енде, захоплююча розмова про мистецтво та живопис XX ст. у співавторстві з Й. Крихбаумом.
1988 – «Театр тіней Офелії», ілюстрована книга.
1990 – «Історії про Шасселле і Лопфеле», ілюстрована книга.
1992 – «Довгий шлях до Санта Круза».
1993 – «Щуролов», музичне оповідання М. Енде та композитора У. Хіллера.
1993 – «Тедді та звірі».
1993 – «Легенда про повний місяць», ілюстрована книга для дорослих.
1995 – «Маммонелла, або Дух в пляшці», незакінчений твір для театру.

ТВОРИ М. ЕНДЕ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ У ФОНДІ НБУ ДЛЯ ДІТЕЙ

Енде М. Джим Ґудзик і машиніст Лукас : повість / М. Енде ; пер. з нім. І. Андрущенко ; худож. Ф. Дж. Тріпп. — Київ : Грані-Т, 2010. — 294 с. : іл.

Енде М. Диявольськигеніальноалкогольний пунш бажань = Der satanarchaolugenialkohollische Wunschpunsch / М. Енде ; з іл. Р. Кен ; пер. з нім. С. Орлової. — Харків : Vivat, 2017. — 191 с. : іл. — (Щось цікаве).

Енде М. Момо : повість-казка / М. Енде ; пер. з нім. Є. Горевої ; мал. Л. Голембовської. — Київ : Веселка, 1985. — 204 с. : іл.

Енде М. Нескінченна історія = Die unendliche Geschichte / М. Енде ; пер. з нім. Ю. Прохаська ; обкл. Н. Ваджипової. — Львів : Видавництво Старого Лева, 2008. — 558 с. — (Дивовижні світи).

Енде М. Нескінченна історія / М. Енде ; пер. з нім. Ю. Прохаська ; пер. віршів А. Содомора ; за ред. М. Кіяновської ; обкл. Н. Ваджипової. — Львів : Видавництво Старого Лева, 2011. — 558 с. — (Дивовижні світи).

Енде М. Нескінченна історія / М. Енде ; пер. з нім. Ю. Прохаська ; пер. віршів А. Содомора ; за ред. М. Кіяновської ; худож. оформ. Р. Романишин, А. Лесіва. — Львів : Видавництво Старого Лева, 2014. — 558 с. — (Дивовижні світи).

Енде М. Нескінченна історія / М. Енде ; пер. з нім. Ю. Прохаська ; пер. віршів А. Содомора ; за ред. М. Кіяновської ; худож. оформ. Р. Романишин, А. Лесіва. — Львів : Видавництво Старого Лева, 2017. — 558 с. — (Дивовижні світи).

ТВОРИ М. ЕНДЕ ІНОЗЕМНИМИ МОВАМИ У ФОНДІ НБУ ДЛЯ ДІТЕЙ

Ende M. Jim Knopf und Lukas der Lokomotivfuehrer / M. Ende ; Mit Zeichn. von F.J.Tripp. — Stuttgart : Thienemann, 1990. — 255 с. : іл. — Нім. мовою.

Ende M. Jim Knopf und die Wilde 13 / M. Ende ; Mit Zeichn. von F.J.Tripp. — Stuttgart : Thienemann, 1990. — 275 с. : іл. — Нім. мовою.

Ende M. Das Jim Knopf Puzzle-Bilderbuch / M. Ende, F. J. Tripp. — Stuttgart ; Wien : Thienemann, 1991. — [8] с. : ill. — Нім. мовою.

Ende M. Momo : Oder die seltsame Geschichte von den Zeit-Dieben und von dem Kind, das den Menschen die gestohlene Zeit zurueck brachte: ein Maerchen-Roman / M. Ende. — Stuttgart u.a., 1994. — Нім. мовою.

Ende M. The Neverending Story / M. Ende ; Transl. by R. Manheim. — Harmondsworth : Puffin Books, 1985. — 445 с. : іл. — Англ. мовою.

Ende M. La sopera y el cazo : a partir de 7 anos / Ende, Michael ; il. de P. Echevarria ; trad. del aleman R. Terzi. — 16 ed. — Madrid : SM, 2008. — 89 с. : ілюстр. — (El barco de vapor ; 71). — Іспан. мовою.

Ende M. Die unendliche Geschichte / Ende, Michael ; Von A bis Z mit Buchstaben und Bildern versehen von R.Quadflieg. — 24. Aufl. — Stuttgart : K. Thienemanns, 1979. — 428 с. : іл. — Нім. мовою.

Ende M. Die Zauberschule und andere Geschichten / M. Ende ; Mit Ill. von B. Oberdieck. — Stuttgart; Wien : Thienemann, 1994. — 272 с. : іл. — Нім. мовою.

СТАТТІ ПРО ЖИТТЯ ТА ТВОРЧІСТЬ ПИСЬМЕННИКА

Иванова Э. Михаэль Энде (1929-1995) / Э. Иванова // Зарубежная детская литература : учеб. пособие. — 2-е изд., стереотип. — М., 2000. — С. 76-77.

Коротка характеристика творів «Момо», «Нескінченна історія».

Качак Т. Б. Міхаель-Андреас-Гельмут Енде / Т. Б. Качак, Л. М. Круль // Зарубіжна література для дітей : підручник / Т. Б. Качак, Л. М. Круль. — Київ, 2014. — С. 184-186.

Творчість німецького письменника, характеристика його дитячих творів.

Романенко Г. Кожна справжня історія є Нескінченною Історією / Г. Романенко // ЛітАкцент. — Київ, 2008. — Вип. 2. — С. 354-355.

Рецензія на книгу М. Енде «Нескінченна історія», що видана українською мовою у Видавництві Старого Лева у 2008 році у перекладі Юрка Прохаська.

Стронговський І. Бувальщини Небувалій / І. Стронговський // ЛітАкцент. — Київ, 2008. — Вип. 2. — С. 118-120.

Мова йде про три нові книги зарубіжних авторів, виданих «Видавництвом Старого Лева» у 2008 році у серії «Дивовижні світи»: «Мандрівний замок Хаула» Діани Вінн Джонс, «Пітер Пен» Джеймса Баррі та «Нескінченна історія» Міхаеля Енде.

Тубельская Г. Н. Энде Михаэль (1929-1995) / Г. Н. Тубельская // Зарубежные детские писатели : сто имен : биобиблиогр. справ. Ч. 2 : Н – Я / Г. Н. Тубельская. — М., 2006. — С. 222-224.

Коротка біографічна довідка.

Френкель П. Бесконечная энергия фантазии / П. Френкель // Дет. лит. — 1982. — № 2. — С. 45-47.

Про творчість письменника.

Энде Михаэль // Писатели нашего детства. Сто имен : биогр. словарь. — М., 1998. — Ч. 1. — С. 417-418.

Стисла характеристика життєвого та творчого шляху письменника.

МАТЕРІАЛИ ДО ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ М. ЕНДЕ У ШКОЛІ

Бабак Н. Маленька дівчинка у великому місті : Міхаель Енде. Фантастична повість «Момо» : урок позакл. читання : 6-й кл. / Н. Бабак // Світова літ. (Шк. світ). — 2014. — № 10. — С. 13-15.

Розробка уроку за темою.

Гриценко О. Що руйнує світ дитинства? : вивчаємо повість Міхаеля Енде «Момо» / О. Гриценко // Зарубіж. літ. в шк. України. — 2015. — № 2. — С. 12-13.

Конспект уроку-роздуму за фантастичною повістю М. Енде.

Гузь О. Орієнтовне планування уроків для 6 класу : уроки № 65-70 / О. Гузь, С. Тіхоненко // Зарубіж. літ. в шк. України. — 2015. — № 4. — С. 42-57.

Конспекти уроків за твором М. А. Г. Енде «Джим Ґудзик і машиніст Лукас» на теми: «Фантастична країна Усландія Міхаеля Енде та її мешканці. Тема дружби в повісті», «Утвердження моральних цінностей у творі Міхаеля Енде».

Кашуба Є. Дитяча література XX-XXI ст. : уроки-огляди / Є. Кашуба // Всесвіт. літ. в серед. навч. закл. України. — 2011. — № 5. — С. 22-23.

Конспект уроку на тему «Використай час, що тече…» за повістю «Момо» М. Енде.

Квік С. М. А. Г. Енде «Джим Ґудзик і машиніст Лукас» : 6-й кл. / С. Квік // Зарубіж. літ. в шк. — 2019. — № 9-10. — С. 32-35.

Розробка уроку за твором з інтерактивними прийомами.

Квік С. Фантастична країна Усландія та її мешканці : 6-й кл. / С. Квік // Зарубіж. літ. (Шк. світ). — 2016. — № 3. — С. 65-71.

Розробка уроку за твором М. А. Г. Енде «Джим Ґудзик і машиніст Лукас» на закріплення знань вивченого.

Кривова Г. Система уроків з вивчення повісті М. Енде «Джим Ґудзик і машиніст Лукас» : методика і досвід / Г. Кривова // Зарубіж. літ. в шк. України. — 2018. — № 6. — С. 34-41.

Конспекти уроків з вивчення повісті з літературними іграми та творчими завданнями.

Митрофанова Н. Вивчення повісті Міхаеля Енде «Джим Ґудзик і машиніст Лукас» / Н. Митрофанова, Г. Фрішко // Зарубіж. літ. в шк. України. — 2018. — № 5. — С. 52-56.

Методичні рекомендації та конспекти уроків за повістю.

Назарчук О. Система уроків за твором М. Енде «Джим Ґудзик і машиніст Лукас» / О. Назарчук // Зарубіж. літ. в шк. України. — 2015. — № 3. — С. 24-30 ; Всесвіт. літ. та культура в навч. закл. України. — 2016. — № 1. — С. 29-35.

Конспекти уроків за твором.

Півнюк Н. Привернути увагу п'ятикласників до сучасної дитячої літератури : матеріал для вчителя до вивчення теми «Із дитячої літератури XX-XXI ст.» / Н. Півнюк // Всесвіт. літ. в серед. навч. закл. України. — 2006. — №5. — С. 34-40.

Розповідь про творчість відомих зарубіжних письменників – Міхаеля Енде, Кетрін Патерсон, Крістіне Нестлінгер.

Тіхоненко С. У пошуках «квітки часу…» : до розуміння твору Міхаеля Енде «Момо» / С. Тіхоненко // Зарубіж. літ. в шк. України. — 2018. — № 5. — С. 34-35.

Конспект уроку-діалогу за повістю.

Тіхоненко С. Читач для «Нескінченної історії», або Живлюща вода для Читача : до розуміння смислів тексту Міхаеля Енде «Нескінченна історія» / С. Тіхоненко // Зарубіж. літ. в шк. України. — 2018. — № 5. — С. 32-34.

Конспект уроку-діалогу за романом.

ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ

Білецька Н. Про нескінченні світи Фантазії [Електронний ресурс] : [рецензія на книгу М. Енде «Нескінченна історія»] / Н. Білецька // Видавництво Старого Лева : [веб-сайт]. — Електрон. дані. — Режим доступу: https://starylev.com.ua/club/article/pro-neskinchenni-svity-fantaziyi. — Назва з екрана. — Дата звернення: 15.07.2019.

Василенко С. Химерна оповідь без початку і кінця [Електронний ресурс] : [рецензія на книгу М. Енде «Нескінченна історія»] / С. Василенко // Друг читача : [веб-сайт]. — Електрон. дані. — Режим доступу: http: // vsiknygy.net.ua/shcho_pochytaty/review/768/. — Назва з екрана. — Дата звернення: 15.07.2019.

День народження «Нескінченної історії» та святковий дудл від Google [Електронний ресурс] // Видавництво Старого Лева : [веб-сайт]. — Електрон. дані. — Режим доступу: https://starylev.com.ua/news/den-narodzhennya-neskinchennoyi-istoriyi-ta-svyatkovyy-dudl-vid-google. — Назва з екрана. — Дата звернення: 15.07.2019.

Ювілейний дудл на честь 37-річчя опублікування «Нескінченної історії» М. Енде.

Енде Міхаель [Електронний ресурс] : біографія // УкрЛіб : бібліотека української літератури : [веб-сайт]. — Електрон. дані. — Режим доступу: https://www.ukrlib.com.ua/bio-zl/printit.php?tid=5544. — Назва з екрана. — Дата звернення: 15.07.2019.

Карацупа В. Ende Michael. Энде Михаэль (12.11.1929-28.08.1995) [Електронний ресурс] : [сторінка автора] / В. Карацупа // Архив фантастики : [веб-сайт]. — Електрон. дані. — Режим доступу: http://archivsf.narod.ru/persona/ende/ende.htm. — Назва з екрана. — Дата звернення 15.07.2019.

Біографія, перелік та видання творів письменника, фільмографія, бібліографія.

Конєва Т. Художній світ Міхаеля Енде [Електронний ресурс] / Т. Конєва // Збірник наук. праць Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Серія : Філологічні науки. — 2015. — № 19. — С. 13-16. — Режим доступу: http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/4666/1/Koneva.pdf. — Дата звернення: 15.07.2019.

Коновалов А. Энде Михаэль Андреас Гельмут [Електронний ресурс] / А. Коновалов, И. Казюлькина // Библиогид: книги и дети : [веб-сайт]. — Електрон. дані. — Режим доступу: http://bibliogid.ru/pisateli/o-pisatelyakh/444-ende-mikhael-andreas-gelmut. — Назва з екрана. — Дата звернення: 15.07.2019.

Лужбина С. Michael Andreas Helmuth Ende. Михаэль Энде. 1929-1995 [Електронний ресурс] : о книге без конца и бесконечной фантазии : (к 75-летию писателя) / С. Лужбина // Центр детской книги Библиотеки иностранной литературы : [веб-сайт]. — Електрон. дані. — Режим доступу: http://deti.libfl.ru/writer/ende. — Назва з екрана. — Дата звернення: 15.07.2019.

Малетич Н. Читландія: «Момо» – філософська казка про час [Електронний ресурс] / Н. Малетич // Видавництво Старого Лева : [веб-сайт]. — Електрон. дані. — Режим доступу: https://starylev.com.ua/club/blog/chytlandiya-momo-filosofska-kazka-pro-chas. — Назва з екрана. — Дата звернення: 15.07.2019.

Міхаель Енде «Момо». Утвердження моральних цінностей людини у творі [Електронний ресурс] : [урок позакл. читання із зарубіж. літ. у 6 кл.] // На урок : освітній проект : [веб-сайт]. — Електрон. дані. — Режим доступу: https://naurok.com.ua/konspekt-uroku-iz-zarubizhno-literaturi-u-6-klasi-z-temi-dlya-pozaklasnogo-chitannya-mihael-ende-momo-utverdzhennya-moralnih-cinnostey-lyudini-u-tvori-26693.html. — Назва з екрана. — Дата звернення: 15.07.2019.

Ніколенко О. М. Міхаель Андреас Гельмут Енде (1929-1995) [Електронний ресурс] / О. М. Ніколенко, Т. В. Кушнірова, О. Д. Лебедь // Тисяча журавлів : [сайт для вчителів зарубіжної літератури України]. — Електрон. дані. — Режим доступу: https://6клас.1000журавлів.укр/texts/chapter8/subchapter2.html. — Назва з екрана. — Дата звернення: 15.07.2019.

Ушневич С. Міхаель Енде [Електронний ресурс] / С. Ушневич, О. Деркачова // Літературна казка Німеччини та Австрії : навч.-метод. посіб. / С. Ушневич, О. Деркачова. — Брустурів, 2013. — С. 71-96. — Режим доступу: http://194.44.152.155/elib/local/2149.pdf. — Дата звернення: 15.07.2019.

Штефан А. Диявольськигеніальнокорисний ескапізм Міхаеля Енде [Електронний ресурс] / А. Штефан // Букмоль : [веб-сайт]. — Електрон. дані. — Режим доступу: https://bokmal.com.ua/people/ende-mihael/. — Назва з екрана. — Дата звернення: 15.07.2019.

Короткі відомості про життя та творчість письменника.

ЕКРАНІЗАЦІЯ ТВОРІВ М. ЕНДЕ

«Джим Ґудзик та машиніст Лукас». Мінітелесеріал.
Східна Німеччина, 1961.

«Джим Ґудзик та чортова дюжина». Мінітелесеріал.
Східна Німеччина, 1962.

«Нескінченна історія». Художній фільм. Режисер В. Петерсон.
Німеччина, США, 1984.

«Момо». Художній фільм.
Німеччина, Італія, 1986.

«Нескінченна історія 2». Художній фільм. Режисер Дж. Міллер.
Німеччина, США, 1990.

«Нескінченна історія 3». Художній фільм. Режисер П. Макдональд.
Німеччина, США, 1994.

«Нескінченна історія». Мультсеріал.
Канада, Франція, Німеччина, 1995-1996.

«Вуншпунш». Мультфільм. Режисер Ф. Амадор.
Німеччина, Канада, Франція, 2000.

«Джим Ґудзик». Мультфільм. Режисер Б. Бьянкі.
Франція, Німеччина, 2000.

«Момо – рятівник часу». Мультфільм. Режисер Е. Д’Ало.
Німеччина, 2001.

«Джим Ґудзик та машиніст Лукас». Режисер Д. Ганзель.
Німеччина, 2018.

ВІКТОРИНА ПРО ЖИТТЯ ТА ТВОРЧІСТЬ ПИСЬМЕННИКА

1. Назвіть повне ім'я письменника. *(Міхаель Андреас Гельмут Енде)*
2. Де і коли народився М. Енде? *(Курортне містечко Гарміш-Партенкірхен, Баварія, 12 листопада 1929 року)*
3. У яких містах Німеччини навчався майбутній письменник? *(Мюнхен, Штутґарт)*
4. До якої Академії вступив М. Енде у 1949 році та які предмети вивчав? *(Академія прикладних мистецтв імені Отто Фалькенберга, акторська майстерність та режисура)*
5. Коли М. Енде отримав диплом сценічного актора? *(1951 рік)*
6. У якому році було надруковано перший прозовий твір Міхаеля Енде, що приніс йому світову славу? *(1960 рік)*
7. Назва твору, який письменник сам ілюстрував. *(Повість «Момо»)*
8. Хто став прообразом головного героя «Нескінченної історії» Бастіана? *(Друг дитинства, син крамаря Віллі)*
9. Як називалася фантастична країна із повісті-казки «Джим Ґудзик і машиніст Лукас», де проживали машиніст Лукас та паротяжка Емма? *(Недогадія)*
10. Назва циклу оповідань із присвятою своєму батькові-художнику. *(«Дзеркало в дзеркалі»)*
11. Ім'я композитора, який написав лібрето «Момо і злочинці часу» за сценарієм письменника *(Марк Лотар)*
12. Хто допоміг врятувати світ у казці «Диявольськигеніальноалкогольний пунш бажань»? *(Ворон Якоб Кракель та кіт Мауріціо ді Мауро)*
13. Який твір письменника найбільше екранізований? *(Роман «Нескінченна історія»)*
14. Імена злих чаклунів із «Диявольськигеніальноалкогольного пуншу бажань» *(Вельзевул Домовикус та тітонька Тиранія)*
15. Назва мультфільму, знятого у 2000 році за твором «Диявольськигеніальноалкогольний пунш бажань». *(Мультфільм «Вуншпунш»)*
16. В якому році письменник повертається з Італії до Мюнхена? *(1985 рік)*
17. За які твори Енде отримав Німецьку премію з дитячої та юнацької літератури? *(«Джим Ґудзик і машиніст Лукас», «Момо»)*
18. Які основні проблеми порушені у повісті-казці «Джим Ґудзик і машиніст Лукас»? *(Проблема самотності, подолання страху перед невідомим, дружба між людьми різних національностей)*
19. Хто написав за сюжетом твору «Нескінченна історія» однойменну оперу? *(Композитор Зігфрид Матус)*
20. Назва останніх книг письменника, що були опубліковані 1992 році. *(Збірка історій «В'язниця волі» та оповідання «Довгий шлях до Санта-Круза»)*
21. Хто з німецьких письменників продовжив традицію фантастичної літератури для дітей, розвинуту письменником М. Енде? *(Корнелія Функе)*

ЛІТЕРАТУРНА ГРА «ВПІЗНАЙ ГЕРОЇВ»

(за повістю-казкою М. Енде «Джим Ґудзик і машиніст Лукас»)

«…високий на зріст старезний дідок із ріденькою борідкою, що доходила аж до підлоги…» *(мандалійський імператор Пунь Джин)*

«…невисокий товстунчик… обличчя і руки давно почорніли від оливи й сажі…» *(машиніст Лукас)*

«…мила маленька дівчинка з двома чорними кісками й ніжним личком, які бувають у порцелянових мандалійських лялечок…» *(принцеса Лі Ши)*

«…витягнута морда, заросла густою щетиною, була до того ж уся всіяна бородавками. Крізь скельця блискучих окулярів дивилися маленькі колючі очки» *(пані Кутняк)*

«…старий як світ — судячи з довгої сивої бороди, що доходила йому до колін і навіщось була заплетена в товсту косу… На голові… був старий солом'яний капелюх» *(Ніби-велетень Ци Бань)*

«…крихітний хлопчик, завбільшки з кулак… Голова нагадувала м'ячик для настільного тенісу» *(Фін Пон)*

«…маленьке… немовля! Воно позирало на всіх довкола великими оченятами-ґудзиками…» *(Джим Ґудзик)*

«…жінка, ще й нічогенька. Була вона доволі товстенька, однак не надміру… Щічки її горіли, мов ті яблука…» *(пані Штоцкер)*

«…була симпатичною, ба трохи старенькою і (чого гріха таїти!) товстенькою …» *(паротяжка Емма)*

«…крихітний…, який дивився на нього величезними наївними дитячими оченятами. Він старанно чмихтів, тож у нього виходили справжні маленькі клуби диму» *(паротяг Августин)*

«…повнився людьми, і всі вони були.... Джимові, який іще ніколи не бачив одночасно такої кількості народу, стало якось моторошно. Всі вони мали очі-мигдалики, ходили з косами і носили на голові великі крислаті капелюхи…» *(мандалійці)*

БЮРО ЛІТЕРАТУРНИХ ЗНАХІДОК,

АБО КОМУ З ПЕРСОНАЖІВ ТВОРУ НАЛЕЖАТЬ ЦІ ПРЕДМЕТИ

(за повістю-казкою М. Енде «Джим Ґудзик і машиніст Лукас»)

Назви предметів	**Літературні герої**
Картуз	Пані Штоцкер
Голка з ниткою	Джим Ґудзик
Рожева тканина	Машиніст Лукас
Ґудзик	Король Альфонс
Золотий телефон	Паротяжка Емма
Вугілля	Напівдракон Непомук
Парасоля	Фін Пон
Спеціївка	Імператор Пунь Джин
Золотий кульчик	Пан Неталан
Балдахін із блакитного шовку	
Носогрійка	
Масло з оливи	
Жувальна гумка	
Кашкет	
Лід	
Капелюх	
Крамничка	
Брильянтовий телефон	
Блакитний комбінезон	
Морозиво	
Золота фігура єдинорога	
Лава	
Орден	

Відповіді:

Назви предметів	**Літературні герої**
Картуз, спецівка, носогрійка, золотий кульчик, масло з оливи	Машиніст Лукас
Парасоля	Пан Неталан
Жувальна гумка, ґудзик, блакитний комбінезон, кашкет	Джим Ґудзик
Рожева тканина, крамничка, голка з ниткою, морозиво	Пані Штоцкер
Золотий телефон, лід	Король Альфонс
Вугілля, орден	Паротяжка Емма
Вугілля, лава	Напівдракон Непомук
Капелюх	Фін Пон
Брильянтовий телефон, балдахін із блакитного шовку, золота фігура єдинорога	Імператор Пунь Джин

ГЕОГРАФІЧНІ ЗАГАДКИ
«ВІДГАДАЙ МІСЦЕВІСТЬ ЗА ОПИСОМ»

(за повістю-казкою М. Енде «Джим Ґудзик і машиніст Лукас»)

«Вона була крихітна, особливо коли порівнювати її з іншими країнами та континентами… На її теренах умістилося б хіба дві наших кімнати, проте на весь край здіймалась одна гора з двома вершинами, однією високою й однією трішки нижчою. Навколо гори звивалися різні дороги з маленькими мостами» *(країна Недогадія)*

«Місто складалося з тисяч і тисяч будинків; кожен будинок мав багато-багато поверхів і кожен із поверхів вивершувався власним, випнутим уперед дашком, який нагадував парасолю і був зроблений із золота» *(столиця Мандали, м. Пінь)*

«…непрохідні джунглі, де росли строкаті скляні дерева, зміїлися ліани й вабили око екзотичні квіти. Крізь прозорі дерева прозирали сонми дивовижних тварин, які жили в цих лісах. Тут, наприклад, пурхали гігантські метелики завбільшки з широку парасольку від сонця. На гілках дерев тут і там, наче справжнісінькі акробати, перекидалися папуги з яскравими дзьобами. У траві шастали великі черепахи, тягнучи за собою великі вуса — ознаку мудрості; з листка на листок переповзали червоні й блакитні равлики, погойдуючи своїми будиночками на спині, котрі, як на те, мали кілька поверхів…» *(ліс Тисячі Чудес)*

«…виявилася малюсіньким ставком із прозорою водою, посередині якого фонтанчиком било джерело. Навколо зеленіла свіжа соковита трава й росли височенні пальми та фруктові дерева. Під деревами примостився невисокий чистенький будиночок білого кольору з яскраво-зеленими віконцями. У саду перед будинком росли квіти й овочі» *(оаза пана Баня)*

«Це грубе плоскогір’я, на якому розташовані сотні тисяч великих і малих гір, які викидають вогонь» *(країна Тисячі Вулканів)*

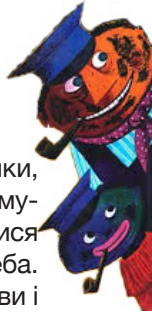

«…справжнє велике місто. Тут піднімалися 1000-поверхові будинки, складені з велетенських сірих брил, вулиці нагадували вузькі похмурі ущелини. Коли встати на такій вулиці, задерти голову й подивитися вгору, то десь там, угорі, можна було побачити крихітний клаптик неба. Але й цей клаптик ледь-ледь проступав крізь густу завісу диму, кіптяви і ядушливих випарів… газ тут виробляли самі дракони, які тисячами снували містом, безупинно випускаючи дим… » *(драконове місто Недоладія)*

«…виявився доволі маленьким – меншим …, — зате він був навіть гарніший. Три акуратні тераси, вкриті суцільним килимом зелені, сходами піднімалися одна над одною. І скрізь росли різноманітні дерева. Тут були, наприклад, і прозорі дерева… Навколо … тягнувся гладкий піщаний пляж; … на верхній терасі било джерело, з якого, збігаючи по зелених приступках, стікав до моря невеликий струмок – виходив справжній водопад…» *(плавучий острів)*

КРОСВОРД ЗА ПОВІСТЮ-КАЗКОЮ М. ЕНДЕ «ДЖИМ ҐУДЗИК І МАШИНІСТ ЛУКАС»

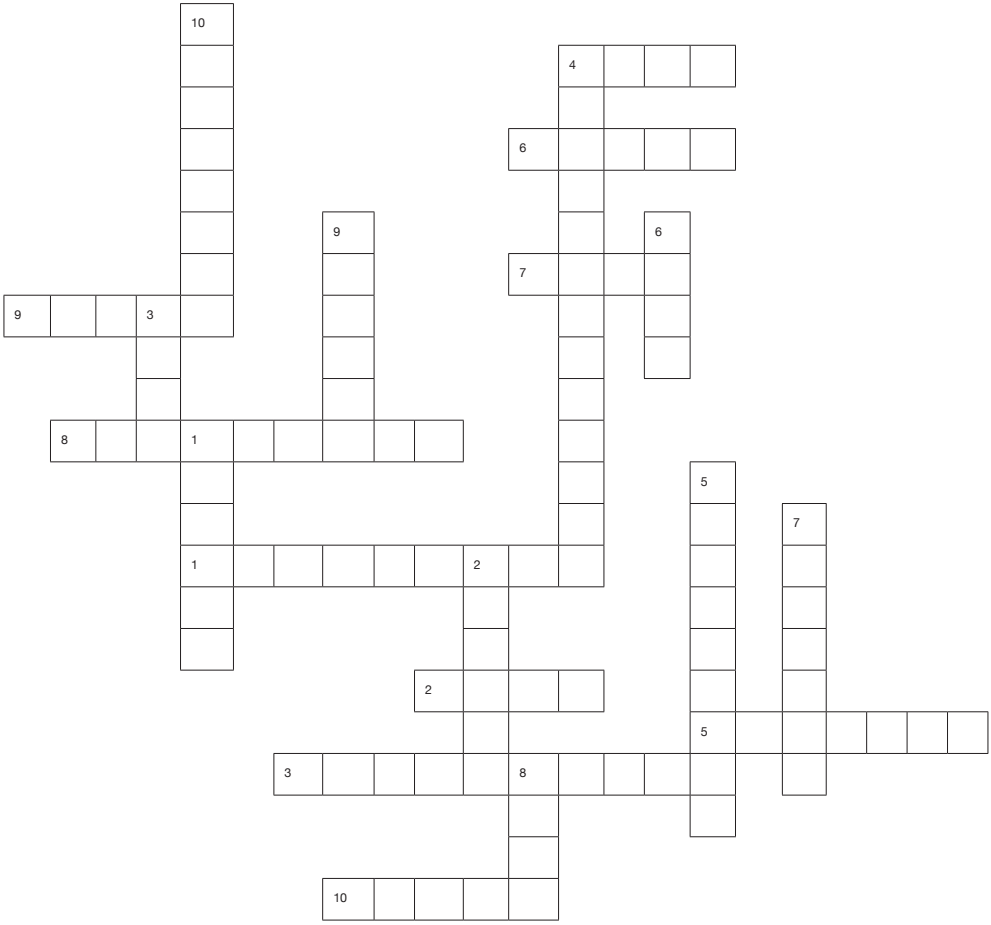

По горизонталі:

1. Назва маленької фантастичної країни, де жив машиніст Лукас.
2. Ім'я хлопчика, знайденого у посилці.
3. Назва жителів країни Мандали.
4. Від чого потерпала країна Недогадія після появи Джима?
5. Фізично-географічна характеристика лісу Тисячі чудес.
6. Назва птахів, яких зустріли в пустелі Лукас та Джим.
7. Джерело води в пустелі Край Світу, де проживав пан Бань.
8. На кого перетворив паротяжку Емму Непомук?
9. Що вручили паротяжці Еммі за спасіння принцеси Лі Ши?
10. За допомогою чого вдалось упіймати та підтягнути буксиром до Недогадії плавучий острів?

По вертикалі:

1. Ім'я потворної драконихи, яка навчала дітей з усього світу в Недоладії.
2. Що понад усе цінували машиніст Лукас, паротяжка Емма та Джим Ґудзик?
3. Ім'я паротяжки.
4. Назва столиці країни Мандали.
5. Назва Драконового міста.
6. Ім'я ніби-велетня, який проживав у пустелі Край Світу.
7. Хто допоміг дістати вугілля із кратера вулкана для паротяжки Емми?
8. Улюблена страва всіх драконів.
9. Хто викрав принцесу Лі Ши?
10. Ім'я нового маленького паротяга, якого подарував Лукас Джимові на заручини.

Відповіді на кросворд

По горизонталі:	**По вертикалі:**
1. Недогадія	1. Кутняк
2. Джим	2. Дружба
3. Мандалійці	3. Емма
4. Пінь	4. Перенаселення
5. Джунглі	5. Недоладія
6. Грифи	6. Бань
7. Оаза	7. Непомук
8. Дракониха	8. Лава
9. Орден	9. Пірати
10. Сітка	10. Августин

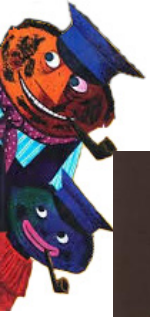

Мама з сином, 1940-ві рр.

Батько з сином, 1950-ті рр.

Сімейне фото, 1931 р.

Роки навчання у школі та Академії прикладних мистецтв імені Отто Фалькенберга

1950-1970-ті рр.

1979-1980-ті рр.

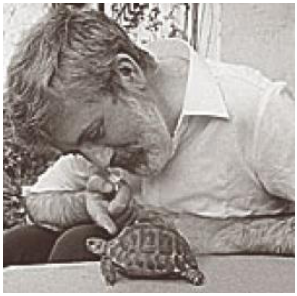

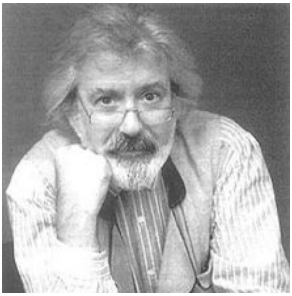

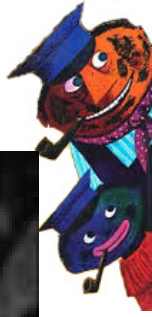

«...Мені важливо не тільки, як це виглядає, але і як звучить».

1980-1990-ті рр. у літературно-музичній співпраці з композиторами.

ДИВОВИЖНІ ФАНТАСТИЧНІ СВІТИ МІХАЕЛЯ ЕНДЕ

(інформаційний бібліографічний список для організаторів дитячого читання до 90-річчя від дня народження німецького дитячого письменника)

Відповідальна за випуск Гордієнко А.І.
Укладач Ільченко Л.М.
Літературний редактор Зеленська В.В.
Комп'ютерна верстка Кійко Н.М.
Підписано до друку 06.09.2019 р.
Зам. № 19. Наклад 25 прим.

Видавець та виготовлювач
НБУ для дітей
вул. Я. Корчака, 60, м. Київ, 03190
Тел/факс. 400-65-87, тел. 400-05-01, 400-70-91
http://www.chl.kiev.ua
mail: library@chl.kiev.ua

Видавець та виготовлювач
НБУ для дітей
вул. Я. Корчака, 60, м. Київ, 03190
Тел./факс: 400-65-87, тел.: 400-05-01, 400-70-91
http://www.chl.kiev.ua
mail: library@chl.kiev.ua